

Key words: fantasies, genre, sonata, L. Beethoven, function, the Viennese classicism.

УДК 78.03 : 785 (477.54/.62)

Людмила Снедкова

«БЕТХОВЕНІАНА» В НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ ВИКОНАВСТВІ СЛОБОЖАНЩИНИ

*„Музыка – посредница между
жизнью ума и жизнью чувств”*

Ludwig van Beethoven

Постановка проблеми. Народно-інструментальне виконавство – один з найефективніших засобів відтворення музики. Його розвиток відображає історію формування художнього мислення, форм і засобів музичного виконавства. Музичний інструментарій покликаний виражати загальнолюдські почуття. Різниця музичного інструментарію народів світу адекватна різниці характерів представників різних націй, історичних епох, континентів.

Відомо, що кожний народ створює свій національно-ментальний музичний інструментарій, виходячи з власного світовідчуття, естетичних уподобань, які мають і загальнолюдські показники (найчастіше це тембральне забарвлення звучності). Кожна нація, кожний народ має свій власний або запозичений інструментарій. Використання одним народом музичного інструментарію інших народів «<...> аналогічний міжнародному обміну культурними надбаннями» [3, с. 5].

Сучасне виконавство на народних інструментах є академічним, бо ґрунтується на переплетінні двох репертуарних установок: перша – перекладання, транскрипція творів музичної класики й сучасних композиторів; друга – суто оригінальна музика, створена композиторами сучасності, безпосередньо для народних інструментів, «<...> що покликана утверджувати сучасне академічне мистецтво народних інструментів як цілковито самостійний жанр у сучасній вітчизняній музичній культурі» [3, с. 6]. Відомо, що репертуарна еволюція в галузі баянного виконавства проходила від обробок народних пісень, ви-

конання популярної музики, перекладань шедеврів світової класики до створення оригінальних композиторських опусів.

Загальновідомим є факт, що з початку ХХ ст. народно-інструментальному музикуванню притаманні суб'єктивні риси – високий технічний рівень (ознака професійності) та перевага в репертуарі творів західноєвропейських і російських композиторів ХІХ–ХХ ст. Однак, відомості про використання творів Л. Бетховена в репертуарі виконавців на народних інструментах майже відсутні.

Метою дослідження є аналіз функціонування музики Л. Бетховена в народно-інструментальному музикуванні Слобожанщини. **Об'єктом дослідження** – існуюча культурно-мистецька ситуація, зокрема галузь народно-інструментального виконавства на Слобожанщині протягом ХХ – початку ХХІ ст. **Предметом дослідження** є виконання творів Л. Бетховена на народних інструментах (сольне, ансамблеве, оркестрове) та творчий процес обробок та перекладань для народних інструментів творів композитора-класика.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід підкреслити, на жаль музична спадщина Л. Бетховена у виконанні на народних інструментах не була предметом окремого дослідження. Однак варто звернутися до фундаторів харківської народно-інструментальної школи (П. К. Потапов, О. І. Назаренко, Б. О. Міхеєв, Є. Л. Ващенко, А. П. Гайденко, В. М. Дядечко), творчі доробки яких частково присвячені музичній спадщині Л. Бетховена. Однак, відомості про використання творів Л. Бетховена в репертуарі виконавців на народних інструментах, а тим більше науково-методологічне обґрунтування та розгляд цього питання майже відсутні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Введення на початку ХХ ст. в музичну культуру Слобожанщини домрово-балалайкового та баянного музикування, поширили можливості перетворення «слухача» на «виконавця» завдяки дешевизні народних музичних інструментів та гарно організованій початковій музичній освіті. З точки зору психології впливу на масову свідомість слухачів, виконавці на народних інструментах (баяністи, домристи, гітаристи та ін.) за короткий час зуміли привернути увагу до класичної музики перебірливого слухача.

За даними дослідницьких матеріалів (перша половина ХХ ст.) широку концертно-просвітницьку діяльність в Слобожанщині здій-

снював оркестр народних інструментів під керівництвом В. А. Комаренка. Його цілеспрямована діяльність вивела концерти колективу в центр культурного життя Харкова, перш за все, завдяки виконанню талановитих транскрипцій класичних творів видатних композиторів: сюїти «Пер Гюнт» Е. Гріга, балету «Лебедине озеро» П. Чайковського, симфонічної картини «У Середній Азії» О. Бородіна, Першої симфонії В. Каліннікова, Вісімнадцятої симфонії М. Мясковського, увертюри «Коріолан» Л. Бетховена, також «Робесп'єр» А. Літольфа, «Сон на Волзі» С. Арєнського, увертюри до опери «Іван Сусанін» М. Глінки, «Угорської рапсодії» № 2 Ф. Ліста та творів М. Мусоргського, О. Глазунова тощо.

Удосконалення технічних можливостей інструментів, збагачення їх тембральної палітри сприяло підвищенню професійної майстерності виконавців. Якщо на початку ХХ ст. до репертуару входили переважно акомпанементи до пісень і танців та обробки народних творів, то з 1950-х рр. значно підвищується рівень професійного володіння інструментами та рівень концертного виконавства.

В наступні роки в результаті різноманітних мистецьких перетворень та зміни художніх смаків виникає новий багатоголосий і багатотембровий готово-виборний інструмент – клавішний або кнопковий концертний баян. Завдяки готово-виборній системі у лівій клавіатурі та різноманітності тембральної палітри, сучасним баяну, акордеону підвладний дуже широкий репертуар: від перекладень класичної музики (написаної для органу чи оркестру) до авангарду, де можливе використання унікальних акустичних ефектів цього інструмента [6].

Питання малочисельності оригінального репертуару завжди було актуальним для виконавців на народних інструментах. Протягом останніх десятиліть мистецтво гри на баяні та акордеоні зазнає певних змін – виконавського вдосконалення у напрямку академізації, професіоналізації, підвищення художньо-естетичного рівня. Баян та акордеон досягнув чільного місця на естраді, що сприяло більшій популяризації народних інструментів.

Відомо, що пора захоплення виконавців на народних інструментах творами класичної спадщини ХІХ ст. припадає на 40–70 рр. ХХ ст. Зокрема, в цей час написано значущу кількість перекладень творів Л. Бетховена для баяна, домри, балалайки, гітари. Інтерес професій-

них виконавців та музикантів-педагогів до творчості Л. Бетховена спричинили появу великої кількості обробок і перекладень, які стали вершиною музичного репертуару: «Сонатина» Фа мажор; «Багатель» ля мінор; «Сонатина» Соль мажор I частина; «Сурок»; «Контрданс» Сі-бемоль мажор; «Шотланская песня» № 3 Ля мажор; «Народний танець» Ре мажор; «Німецький танець» До мажор; «Чарівна квітка» мі мінор (на мотив італійської пісні «Щаслива»); «Екосез» Соль мажор; «Контрданс» До мажор; «Сонатина» до мінор I та II частини; «Рондо»; Соната Фа мажор; «Менует» Соль мажор; «Три німецькі танці»; «Менует» з сонати № 20 Соль мажор; Соната Ля-бемоль мажор III частина.

При виборі творів музиканти не робили ніяких «скидок» на специфіку інструментів, прагнувши подолати певні обмеження їх можливостей. Виконавці спростовували традиційні уявлення, що на народних інструментах можна грати лише народні пісні й танці («Ти ж мене підманула» або «Гопак» та ін.). Слухачі почули твори Й. С. Баха, Л. Бетховена, П. Чайковського, М. Лисенка, а також фрагменти симфонічних творів, найбільш відоміших на початку ХХ ст. Репертуар складався з самостійних аранжувань (перекладень, обробок) як сольних, так і класичних оркестрових творів.

Як свідчать фундатори харківської народно-інструментальної школи П. К. Потапов, О. І. Назаренко, Б. О. Міхеєв, Є. Л. Ващенко, А. П. Гайдено, В. М. Дядечко, в 50–70-х рр. ХХ ст. багато власних перекладень творів Л. Бетховена виконували викладачі та студенти Харківської консерваторії та музичного училища під час виступів в Харківській філармонії, в музичних школах, клубах. В репертуарі високопрофесійних виконавців переважають твори світової (Й. С. Бах, А. Моцарт, Л. Бетховен, А. Вівальді, Ф. Шопен, Ф. Ліст, Р. Шуман, М. Мусоргський, П. Чайковський) та української класики (В. Власов, В. Зубицький, В. Косенко, М. Лисенко, Л. Ревуцький.).

Кращі педагоги мистецьких закладів, розвиваючи музичні навички студентів, завжди прагнули виховувати головне – уміння не тільки чути музику, але й емоційно сприймати, співпереживаючи її зміст. Так, в педагогічному репертуарі видатного композитора і педагога Володимира Яковича Подгорного обов'язковим для студентів було виконання сонат Л. Бетховена (№№ 1–27) для набуття досвіду ви-

конавської інтерпретації класичних творів та емоційно-естетичного духовно самовдосконалення. В 70–80 рр. ХХ ст. його учні, а згодом солісти Харківської філармонії П. К. Потапов, О. І. Назаренко, також баянний дует Л. Гура та І. Ліпницький не одноразово виконували «Патетичну сонату» (№ 8), романси та інші твори Л. Бетховена на концертних майданчиках Харківщини. Відомо, що В. Я. Подгорний був одним з перших виконавців класичних творів на баяні в Україні. В його репертуарі – твори Й. Баха, Л. Бетховена Ф. Шопена, М. Глінки, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського, М. Гулака-Артемовського, М. Лисенка, М. Різоля, М. Чайкіна, К. М'яскова, А. Хачатуряна. Його філософський склад розуму, неординарне творче сприйняття навколишнього світу, а через це – постійне прагнення до узагальнення емоцій в музичних творах, які він виконував та створював, все це означає, що він мислив як симфоніст. Індивідуальною ознакою виконавського та композиторського стилю баяніста Володимира Подгорного було яскраве симфонічне та темброве мислення.

Найскладніші частини класичних творів та навіть баянні мініатюри звучали оркестрово. Володимир Якович так майстерно володів технікою звуковидобування, що майже імітував звуки інструментів симфонічного оркестру. Щоб зрозуміти творчий стиль В. Подгорного, слід усвідомити, що баян він уявляв собі як інструмент, який здатний відтворювати звучання таких інструментів як скрипка, фагот, валторна, фортепіано тощо. Всі професійні виконавці, які слухали його виступи, не могли пояснити собі як маестро віддзеркалює палітру симфонічного звучання на не тембровому інструменті.

Харківські виконавці на народних інструментах, під час інструментування класичних творів, головним завданням вважали створення нових типів інтонаційних співвідношень, оркестрової фактури. Підкреслимо, що виражальні можливості народних інструментів (голосів) самі по собі мають конкретне темброво-виражальне значення і у процесі колективного музикування створюють «симфонічне звучання» [5].

Інструментовка творів композиторів-класиків (як процес систематизації та підпорядкування різних елементів звучання певним художнім завданням) є різновидом творчості виконавця на народних інструментах. Інструментовки відомих творів Л. Бетховена (для ви-

конання на народних інструментах) – це не тільки створення нового виду фактури, а й використання нових засобів музичної виразності. Зазначимо, що в оркестрі (ансамблі) народних інструментів для досягнення певного колориту симфонічного звучання до традиційних (класичних) груп баянів-акордеонів, домрово-балалаєчних можуть додаватись українські народні духові та епізодичні інструменти що і віддзеркалює палітру симфонічного звучання [4].

При цьому визначилися певні регіональні ознаки інструментального виконання творів Л. Бетховена, зумовлені не лише традиціями народно-інструментального виконавства, але й суто індивідуальними рисами світогляду провідних виконавців-педагогів. Так, завдяки Б. О. Міхеєву вперше в Харкові, прозвучали такі твори Л. Бетховена, як 4 концертні п'єси для мандоліни та чемболо; 2 скрипкові концерти (домра); романс «Поцілую» (у виконанні квартету домр); Соната C-dur; Соната c-moll (домра); «Анданте» з варіаціями та «Адажио» (для мандоліни).

Починаючи з середини ХХ ст. й до сьогодні оркестром народних інструментів (зараз худ. керівник професор Б. О. Міхеєв) та ансамблем баяністів та акордеоністів (худ. керівник професор О. І. Назаренко) Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського постійно виконуються твори Л. Бетховена. Найбільшою популярністю користуються у слухачів: «Патетична соната» (№ 8) I частина; «Марш» з опери «Афинские развалины»; увертюра до трагедії Гёте «Егмонт»; V симфонія (I частина) та найпопулярніший твір «К Елізі».

Слід підкреслити, що значна кількість фортепіанних творів Л. Бетховена у процесі інструментування для оркестру (ансамблю) народних інструментів не потребує суттєвих змін голосоведіння та основних компонентів фактури. Більш складна фактура творів вимагає від автора інструментовки детальнішої роботи для пристосування викладеного матеріалу до умов оркестрового виконання. Перетворення фортепіанної або оркестрової фактури у таких випадках здійснюється шляхом структурного аналізу і трансформації її елементів, адже подальше поглиблення цієї трансформації залежить від творчих можливостей виконавців. При перекладенні творів, для втілення музичного образу враховуються всі виражальні засоби народних інстру-

ментів, які мають складати цілісний комплекс, у якому кожен засіб впливає на характер звучання. Тому інструментуючи, застосовуються певні композиторські прийоми для збагачення фактури. Отже, в інструментальних творах які виконуються на народних інструментах виявляється композиторське чуття, особливості стилю, художній смак інструментувальника. Крім того, принципи добору засобів для збереження композиторського задуму, відповідності викладення фактури ансамблевого виконання діють на всіх рівнях переосмислення музичного матеріалу [7].

Сьогодні провідні солісти Харківської філармонії та ансамбль народної музики «3+2» (худ. керівник заслужений діяч мистецтв України І. І. Снедков) виконують вокальні твори в Л. Бетховена з циклу «24 пісні різних народів». А також в концертному репертуарі звучать пісні на народні теми **«Іхав козак за Дунай»**, **«Во лесочке комарочков много народилось»**, **«Ах, реченьки, реченьки, холодные водыньки»**, **«Как пошли наши подружки в лес по ягоды гулять»**. Тому, незважаючи на академізацію народно-інструментального виконавства, не можна говорити про витіснення концертних обробок народних пісень і танців творами світової музичної класики. Переважну більшість репертуару складають саме аранжування і транскрипції фольклорних мелодій.

Початкова ланка музичної освіти – музичні школи й студії міста Харкова та області (14 дитячих шкіл мистецтва в місті, понад 50 осередків дитячої музичної освіти в області). Саме для юних виконавців на народних інструментах успішно проходять як самодіяльні, так і професійні музичні огляди та конкурси. Міжнародний дитячий фестиваль «Райдужний світ народних мелодій», дитячий конкурс «Конвалія», конкурс «Біенале», конкурс «Харків – місто добрих надій», конкурс ансамблів «Консонанс» сприяють академізації репертуару, що виявляється в переорієнтації виконавців з розважального на серйозний репертуар та прагненню до професійного самовдосконалення, взірцем якого було академічне виконавство.

Аналізуючи програмний репертуар конкурсів та фестивалів наголосимо, що твори Л. Бетховена повсякчасно виконуються юними виконавцями на народних інструментах баяні, гітарі, домрі, бандурі і оновлюють тембровими фарбами найкращі зразки класичної му-

зики: «Пісня ірландця» обр. Л. Чебишева; «Романс» обр. І. Гладкова; «Рондо» з сюїти Фа-мажор, обр. Б. Беньямінова; «Сурук» обр. Г. Тишкевича; «Тірольська пісня» обр. С. Медведєва; «Егмонт» Увертюра обр. В. Лушникова; «Екоссез» обр. Аз. Іванова [2]. Вокальні твори Л. Бетховена (на народні теми) в супроводі ансамблю балалаєчників дитячих шкіл мистецтв вперше виконали на конкурсі ансамблів «Консонанс».

На початку ХХІ ст. стає популярним нетрадиційне виконання творів Л. Бетховена. Популярні твори сучасні музиканти пропагують крізь призму свого бачення. З'являються несподівані аранжування і транскрипції, зокрема Симфонії № 9 у виконанні Р. Блэкмор на гітарі та М. Хавкіної на балалайці. Баянний дует «Мікс» створив в 2012 р. симфоністу в якій використовувалася бетховенська тема П'ятої симфонії та ін. Широкий загал слухачів з задоволенням сприймають майже всі «осучаснені» теми класичної «бетховеніани».

Сьогодні повсякчасно розповсюджена можливість слухати твори композиторів-класиків на аудіо- та відеоносіях, записувати з телепрограм, скачування з інтернету або слухання on-line. Нарешті, сучасна техніка дозволяє будь-якій людині перетворювати класичну музику в предмет персональних маніпуляцій – озвучувати нею аматорські відеоролики, відправляти класичні мелодії у вигляді віртуальних подарунків або встановлювати їх на сигнал телефонного дзвінка. Повсякчасно мелодії класичних творів у виконанні на народних інструментах звучать в рекламних роликах, заставках телевізійних програм і стають все більш затребуваними як індустрією поп-музики, так і масовою культурою в цілому. Так, раніше поодинокі виконавці сучасних обробок класичних творів до середини 1990-х рр. утворюють самостійний музичний напрям класичного кросовера і отримують свій власний чарт в журналі «Billboard» (з 1994 р.), а також телевізійний канал «Classic FM» (2007 р, мовлення в Росії з 2010 р.) і мережу однойменних європейських радіостанцій (в Росії це радіостанція «Classic», що з'явилася в 2003 г.) [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Відомо, що на народних інструментах чудово звучать як класична так і оригінальна музика, фольклор та найкращі зразки джазу, сучасного авангарду тощо.

Виконання власних обробок характерно для більшості колективів і донині. Разом з тим відбувається посилення взаємозв'язків в системі «виконавство – композиторська творчість – освіта» як гарант формування професійної школи народно-інструментального виконавства. Різні чинники впливають на музичний розвиток особистості, але звертаємо увагу на роль музичного інструменту як головного провідника для розкриття творчого задуму композитора. Чим частіше звучать твори композиторів на різних інструментах, тим більший інтерес починає проявляти слухач до їх творчості.

Проблема зміни художніх орієнтирів, трансформація жанрів сьогодні визначаються спрямуванням загальних культурних процесів. Поруч з такими «удосконаленнями» класичних творів виникають нові завдання, пов'язані з потребами освітньої галузі в цілому та перспективами загальної мистецької освіти зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бетховен Л. Избранные пьесы: В переложении для баяна. Говорушко П. / Под ред. П. Говорушко. — Л. : Музыка, 1970. — 96 с.
2. Бушуева Ф., Павина С. Альбом для детей. Произведения композиторов-классиков для акордеона / Ф. Бушуева, С. Павина. — Выпуск 1. — М. : Музыка, 1977. — 112 с.
3. Давидов М. А. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста : дис. ... д-ра мистецтвознав. : 17.00.02 / Микола Андрійович Давидов. — К., 1991. — 380 с.
4. Гайдено А. П. Инструментознаводство та основи теорії інструментування : підручник / А. П. Гайдено. — Харків : Майдан, 2010. — 153 с.
5. Дейнега В. М. Темброва палітра оркестру народних інструментів / В. М. Дейнега // «Часопис». Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. — К., 2010. — № 1. С. 51–56.
6. Князев В. Ф. Удосконалення виразальних можливостей баяна як стимул до розвитку виконавської техніки / В. Ф. Князев // Наук. вісн. Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. — К., 2004. — Вип. 40, Кн. 10. — С. 17–28.
7. Назаренко О. І. Віртуозні транскрипції для баяна (акордеона) / О. І. Назаренко. — Харків : Крок. — 123 с.

Снедкова Л. «Бетховеніана» в народно-інструментальному виконавстві Слобожанщини. В роботі проаналізовано етапи розвитку сучасного інструментального виконавства, його репертуарні установи; процеси перетворень народно-інструментального виконавства на Слобожанщині (початок ХХ ст.) через введення домрово-балалайкового та баянного музикування. Окремо проаналізовано репертуарні списки колективів (музикантів-педагогів й окремих виконавців, зокрема В. Подгорного, Б. Міхеєва, І. Снедкова) та визначено місце творів Л. Бетховена; виявлено фактори професійного росту з 50-х рр. ХХ ст.; визначено художньо-естетичні умови появи та функціонування готово-виборного концертного баяну. Проаналізовано факт розширення репертуару народних інструментів через створення великої кількості обробок та перекладень творів композиторів-класиків (зокрема Л. Бетховена) протягом 40–70-х рр. ХХ ст. Окремо розглянуто питання інструментування творів як процес систематизації та підпорядкування різних елементів звучання певним художнім завданням, як різновид творчості виконавця на народних інструментах та процес використання нових засобів музичної виразності.

Ключові слова: бетховеніана, народний інструментарій, інструментальне виконавство, художні завдання, музична виразність.

Снедкова Л. «Бетховениана» в народно-інструментальном исполнительстве Слобожанщины. В работе проанализированы этапы развития современного инструментального исполнительства, его репертуарные установки; процессы преобразований народно-инструментального исполнительства на Слобожанщине (начало ХХ в.) благодаря введению домрово-балалаечного и баянного музицирования. Отдельно проанализированы репертуарные списки коллективов (музыкантов-педагогов и отдельных исполнителей, в частности В. Подгорного, Б. Михеева, И. Снедкова) и определено место произведений Л. Бетховена в их творчестве; выявлены факторы профессионального роста с 50-х гг. ХХ в.; определено художественно-эстетические условия появления и функционирования готово-выборного концертного баяна. Проанализирован факт расширения репертуара народных инструментов через создание большого количества обработок и переложений произведений композиторов-классиков (в частности Л. Бетховена) в течение 40–70-х гг. ХХ в. Отдельно рассмотрены вопросы инструментовки произведений как процесс систематизации и подчинения различных элементов звучания определенным

художественным задачам, как разновидность творчества исполнителя на народных инструментах и процесс использования новых средств музыкальной выразительности.

Ключевые слова: бетховениана, народный инструментарий, инструментальное исполнительство, художественные задачи, музыкальная выразительность.

Snedkova L. «Beethoveniana» in folk-instrumental performance Slobozhanschyna. Instrumental performance is a factor of development of national musical culture and preservation of folk instruments. This paper analyzes the stages of development of modern instrumental performance and his repertoire of installation; The processes of transformation folk instrumental performance in Slobozhanschyna (early twentieth century.) due to the introduction domrovo-balalaika and bayan playing. Separately analyzed the repertoire list groups (musicians-teachers and singers, particularly V. Podgorny, I. Snedkova, B. Mikheev) and the place of the works of L. Beethoven in their ivorchestve; the factors of professional growth of folk music from the 50-s XX century. Twentieth century; defined artistic and aesthetic conditions for the appearance and functioning of national instruments and multi-timbral polyphonic-bass keyboard (button) concert accordion.

To achieve this goal, in fact thoroughly analyzed the expansion of the repertoire of folk instruments through the creation of a large number of treatments and arrangements for folk instruments works of classical composers (especially Beethoven) for 40–70 XX century. Separately, the issues of instrumentation works of classical composers as a process of systematization and subordination of the various elements of sound certain artistic problems, as a kind of creativity of folk music and the process of using new means of musical expression.

Key words: «beethoveniana», folk instruments, instrumental performance, artistic tasks, musical expressiveness.